

## KÉRDEZ AZ IDŐ

MÓRO CZ ZSOLT

### Üres táltossírok

*A szakrális hagyomány és az instant magyarok*

TÁLTOSOK ÚJRATÖLTVE

**É**n szerencsére csak hat elemi végeztem, nem kellett megtanulnom azt a sok marhaságot, amit a magyarság múltjáról összehordtak – mondja önérzetesen az előadó –, így nem volt mit elfelejtenem, mert legjobban teszik, ha elfelejtenek mindent, amit a magyar történelemről hallottak.

Talán nem szó szerint, de tartalmilag pontosan idézem a kifogástalan öltönyt, elegáns Armani-inget viselő *táltost*. Mondatai derűtséget keltenek, osztatlan tettszést aratnak a könyvtár olvasótermében. Néhányan lázasan jegyzetelnek, mások áhítattal bámulják, megint mások – hunyt szempilláik mögött – elragadtatottan isszák minden szavát. Azt hiszem, az Úrjézus sem számíthatna nagyobb sikerre, amennyiben ismét alászállna, legfőljebb akkor, ha magával hozná pártus származását igazoló anyakönyvi kivonatát, majd arámi helyett ízes magyar nyelven imígyen szólna: Magna Hungáriában láttam meg a napvilágot, egy jurtában, az anyám hun volt, az apám félig sumér, félig magyar vagy tán egészen az...

Egyelőre maradjunk azonban a könyvtárban, ne vágassunk vissza a sosemvolt múlt homályos ősvidékeire, a magyarok istenéhez, mert a közönség láthatóan e nélkül is átérzi a táltossal történő találkozás kivételes nagyszerűségét. A feszült figyelem mellett sűrű, már-már tapintható, misztikus szellem lengi be a teret, még inkább az agyakat. Csupán a polcokon állnak némán, szinte szemrehányóan a könyvek.

Persze csak szeretném, ha ekként lenne, mert a tovakígyózó kötetek hallgatag közönnyel sorakoznak egymás mellett. Gyöngyösi István, Istvánffy Miklós, Faludi Ferenc, Herman Ottó, Rilke, Balla Borisz, Orley István, Ottlik, Bogyay Tamás, Páskándi Géza, Kristóf Ágota munkái, amelyek szerzői különféle szálakkal kötődnek annak a kisvárosnak a genius locijához, ahol a táltos fellépése zajlik. A helyszín azonban esetleges, az ország bármely táján történhetne az attrakció, másféle, az adott hely szelleméhez kapcsolódó szótlán művek társaságában. Az itt összevevődött hallgatóság zöme nem sokat hallott harangozni az imént felsorolt írókról, történészekről. Jobban érdekli őket a Hegyi beszéd nomád, pusztai, azaz némileg lapos változata, mert úgy érzik, a táltoson keresztül az ázsiai sztyeppék ősi nemtői üzennek nekik. Érthetően, szívhez szólón, fogyaszthatóan, kerülve a fölösleges tudományos sallangokat, minden sorskérdésre konyhakész választ adva. Ideális esetben önműködően megoldva bármilyen nemzeti problémát. Elégnek tűnik mindehhez a hit, amint az Armani-inges kiválasztott hirdeti, abban, hogy a magyarság rendkívüli képességeit származásának köszönheti. Mi, ugyanis, a Szíriusz csillagról



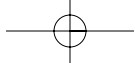
származunk... (Később megemlítem egy kitűnő, a honfoglalás kor leleteit jól ismerő antropológusnak az esetet, mire derűsen azt válaszolja: ő már semmin sem csodálkozik...) Némelyek számára mindentestbe ezt jelenti – itt és most – a szakralitás. Nyereg alatt puhított igazságokat, ha volnának, ha lettek volna valaha ilyenek. De nincsenek, amiképpen a valódi szakralitás sincs jelen, mindössze annak hitvány pótléka. Valójában semminek nincs mélysége, ami az előadás során elhangzik, minden megmarad az olcsó mutatvány szintjén. Kirakodóvásár ez, a szakrális bővlik piaca csillagostól, sámánostól, táltosostól, csak az Armani-ing látszik valódinak.

„NINCS HIT ITT A DUNA-TISZA TÁJÁN?”

Tisztában vagyok vele: a civilizált világ polgárai, benne mi, magyarok, jó ideje lelki skorbutban, szakrális hiánybetegségekben szenvedünk. Sokfelé a mitikus – kelta és viking – múlt felé fordultak, nemcsak látványos fesztiválokkal, hajóépítéssel, de identitásmegőrző, megerősítő szándékkal is. Európa olyan hosszan elhúzódó szellemi válságot él meg, ami számos gondolkodó szerint a nyugati kultúra végét jelzi. Mi sem jellemzőbb erre, mint a kultúra szó szemantikai kiürülése: bármire használják immár az extravagáns szokásoktól a szurdokmély műveletlenségig vonzó fedőszóként a kereskedelmi propagandában, az idiótábbnál idiótább tv-vetélkedőkben, stupid újságcikkekben.

Lejjebb tekintve azt láthatjuk, hogy a posztmodern kor magától értetődően a múltból él. Szétszedi, összerakja, új kontextusba, új vizuális közegbe helyezi azt, ami már létezik, majd mindezt – a plágiumgyanús végeredményt – saját eredetijeként ünnepli. Helyesebben ünnepeletti, holott szinte semmit sem tett hozzá a már meglevőhöz. Hatalmasra puffedt epigonok aknázzák ki azt az értékválságot, amelyben az irodalom, a művészet, a kultúra szó még jelent valamit. A szélesebb értelemben vett – a művészetek körén túleső – közegben pedig mindez a demokratizmus eredményeként jelenik meg, bár akadnak szerzők, akik úgy gondolják, a kultúra egy adott kor megnyilvánulásának *hierarchikus rendje*, azaz szervező elve, amely átfogja, tisztázza a közösség értékeit.

A kultúra szóval nemcsak a reklámpiar, hanem mára a tudomány is visszaél, mégpedig a tévesen felfogott egyenlőség jegyében. Általánosan elterjedt az a megengedő felfogás, miszerint kultúra „mindaz, amit az emberek tesznek, gondolnak és amivel rendelkeznek, mint a társadalom tagjai”. A fogyasztói társadalomban ehhez elég annyi, hogy az azonos terméket vásárlókat a kultúra szóval kössük csokorba, máris megvan a mobiltelefont, horgászbotot, graffiti-festékszórót, vadkendert használók kultúrája. Fogyasztó öfelsege megtisztelve érzi magát, mert a kulturáltak körének „kiváltságos” tagjává vált, miután megvett bizonyos árut. A meghatározások, az álságos definíciók azonban csak ideig-óráig tüntetik el a kiáltó ellentétet a kulturáltság és kulturátlanság között. Jó, ha a szavak karneváljában szem előtt tartjuk a nyelvfilozófia figyelmeztetését, miszerint egy szó jelentése a szó használata a nyelvben.

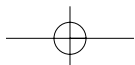


[ *Kérdez az idő* ]

A szupermarket-demokrácia visszássága mindjárt megmutatkozik, amint szembeesítjük a valósággal. (Az étkezési kultúra például lehet többféle az evőpálca, a kés és villa, netán más evőeszköz használatáig, ám az étkezés közben szellentőket nem sok műveltségi körben tekintik különösebben kulturáltnak.) Kultúrán, kulturáltságon – a colere, cultum, vagyis a megművel, gondoz igéből származtatva a kifejezést – többnyire az elme pallérozottságát, bizonyos szellemi értékek ismeretét, alkalmazását, pozitív viselkedési minták elsajátítását, gyakorlását értették évszázadokon keresztül. *Minőséget*. Ide tartoztak tradicionálisan a humaniorák – zeneművek, a képzőművészet, irodalom –, kisebb mértékben a reáltudományok eredményei ugyanúgy, mint a népművészet remekei, mígnem a fogyasztói társadalomban minden vásárlói tevékenység, termékhasználat kultúrává nyilvánított a szatócsdemokrácia hervadhatatlan dicsőségére. Pázmány Péter még tudta: valaminek a megművelése ellentéte a parlagnak, a maga demokratikus kedvére növekednek. A szántóvető ember ahhoz, hogy termése csűrbe kerüljön – írta –, a földet feltöri, megtrágyázza, boronálja, azaz megműveli. Magyarán: erőfeszítéseket tesz. A kulturáltságot nem készen kapja, netán ilyen-olyan nagyáruházban vásárolja.

Ma, amikor minden megnyilvánulás a kultúra részének számít némelyek szerint, a művészetben számos agyalágyult extrémítás nyeri el a műalkotás címet. Nem véletlen, hogy ebből a silányságból kivándorolva indulnak sokan az ősi tradíció, netán a keleti hagyomány tájai felé. Európában a hivatalos egyházi művészet napjainkban alig-alig mond valamit, miután hallgatólagosan elfogadta a modernitás elveit. Tudom, mi hangzott el Hegeltől Vattimón át Baudrillard-ig a művészet haláláról, pontosabban a szakrális művészet végéről. Tévedésük azonban – különösen utóbbi kettőre gondolok – éppen abban állt, hogy elhitték: bármilyen alkotásnak szánt individuális manifesztum, amelyet a műtész a műkereskedőre hunyórtva mesterműnek nyilvánít, valóban művészet. Nos, nem az, hanem haszon. Gyakorta posztmodern akadémizmus, selejtes politikai happening, magyarán propaganda, máskor mindössze gyatra önmegvalósítási kísérlet. A modernitás leváltotta a közönséget, illetőleg pótolta a kritikussal meg az esztétával, ami meghozta a maga poshadt gyümölcseit. A szakralitást ellenben mind többen a hitelesség védjegyeként fogadják el, mivel a kelta, ősmagyar, viking, román, gótikus korszakokban remekműveket hozott létre, mégpedig annak a pogány, majd keresztény hitnek a megnyilatkozásaként, amely táplálta. Később a nemzeti érzés adott hasonló energiákat a művészek számára, ebből születtek nálunk maradandó irodalmi alkotások Berzsenyitől Vörösmarty, Petőfi, Arany Jánoson át Adyig.

A hit – a létben való szakrális részesedés – a bukott ideológiák, önmegsemmisítő utópiák tűntével hallatlanul fontossá vált. A magyarság az elkövetkezendő években újragondolja önazonosságát. A nemzet modern szerepét, emelkedettebben hivatástudatát, sokan – Hóman Bálinttól Szekfű Gyulán át Joó Tiborig, Halasy-Nagy Józseftől Márai Sándorig –, némelyek számára talán meglepő módon, a Szent István-i állameszmében látták. Az államalkotó, stabilizáló küldetésben, annak fenntartásában, amit első királyunk teremtett meg a térségben. Kétkedőknek néhány mondat az ultranacionalista Máraitól, az ő kiemeléseivel: „A magyarság Euró-

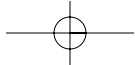


pa sorsának intézésébe nem szólhat bele, de *saját sorsának intézése a kezében van. A háború által teremtett helyzet a Duna-medencében a magyarságot vezető szerepre jellelte ki.* Igen, hiszünk abban, hogy egyetlen történelmi életheletőség a magyarság számára, ha tudatosan vállalja és követeli ezt a kulturális és gazdasági vezető szerepet.”

Márai mondatai máig érvényesek, de ne feledjük, az utóbbi nyolc év kormányzatainak csaknem sikerült elpusztítaniuk a reményt is. Ráadásul nem a demokrácia folytatása a most induló korszak, sokkal inkább a demokrácia megteremtésének kísérlete egy olyan latens diktatúra után, ami a sejtjeinkben mélyebben intézményesült, mint a kormányhivatalokban. Ma a politikai megújulás kevés, nem pusztán azért, mert hitre van szükség, sokkal inkább azért, mert az ideológiák ideje lejárt, míg a szakralitás hitelesítő szerepe megnőtt.

A transzcendencia iránti igény általában felfokozódott a társadalomtudományi kutatások szerint, ám szakemberek arra hívják fel a figyelmet, hogy a „maguk módján vallásosak”, a szakrális svédasztal kínálatából gurmanként csipegetők között az egészségromlás veszélye például nagyobb, mint bármely más csoport tagjainál. Az igazi hívő, úgy sejttem, folyamatos zárandokúton van a létben, batyujában egyszerű, de éltető étkekkel. Valódi tétek, a jó és rossz világos megkülönböztetése, hiteles kötöttségek nélkül nincs vallás, nincs valódi szakralitás. A nyelv jól eligazít bennünket. A vallás – tökéletes a magyar kifejezés – valaminek a megvallása. A hitvallás, a tanúságtétel közösségi ügy, bár tudjuk, a materialisták mindig igyekeztek magánaktussá degradálni. Az istenfélő lélek legmélyén történnek ugyan sajátos rezdülések, ám a vallás szertartásai, formulái, katekizmusa olyannyira kollektívek, hogy a hívek azonos térben (szent helyeken), azonos szakrális időben (a visszatérő ünnepekben) élnek meg lényegét. Emellett a tételes vallások határozott magatartásformát követelnek meg, nem lehet bizonyos kérdésekhez – mi bűn és mi nem – relativista módon viszonyulni. Kötődéssel és kötöttségekkel járnak. A valóban vallásos ember értékei, kapcsolatai eleve tisztázottak mind a transzcendens, mind a köznapi lét kérdéseit illetően. A hittételek életszabályozó szerepének híján csak álvallást, pszeudoszakralitást fedezhetünk fel „maguk módjánéknál”. Nincs ez másként a nemzeti identitással sem. A kokárdát hordhatjuk ugyan a szívünkben, ám amikor döntésre – színvallásra – kényszerít bennünk a történelem, jól láthatóan, a kabátunkra kerül. Nem a szívünkbe rejtjük.

A hit azonban nem pótolhatja a tudást. A hit attól hit, hogy a tudás fölött van transzcendenciaként, vagy azt meghaladva, mögötte metafizikaként, de véletlenül sem helyette, azaz nem annak a helyén áll. Felfoghatatlan számomra, miért vonzó őshazaként a Szíriusz, az autentikus hagyományok helyett azok selejtes pótléka, a részben már rekonstruált, lenyűgöző szépségű múlttal szemben annak sosem volt, párologó, híg lötytye. Minek moslékká habarni hitet és talmi ismeretet, azt állítva, hogy mennyei eledel. A metafizika, a transzcendencia, a vallás másféle kérdésekre válaszol, mint a pozitív tudomány. A mai táltosok, az ősi szakrális kultúra élesztői akkor válnak hitelessé, ha nem félművelt vajákosok, befelé állítólag mély tudású, kifelé azonban csak lapos közhelyeket, badarságokat hangoztató, semmit-



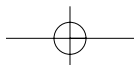
[ *Kérdez az idő* ]

mondó rigmusokat előadó figurák. A táltosban – a néprajzi párhuzamok, gyér krónikafeljegyzések egyaránt erre utalnak – valaha nem állt szemben a hit a tudással, műveltség az elkötelezettséggel, identitás az ismeretek iránti nyitottsággal.

A hit, a szakralitás olyan energiákat képes felszabadítani, amelyek létéről egyénnek és közösségnek homályos, ösztönös sejtései vannak csupán. Ady szerint ugyan alig-alig jutott nekünk ebből a megfoghatatlan, spirituális anyagból, mégis érdemes eltűnődni lényegéről, mert a magyar századok mindenkor megszülték azokat, akik által a hit olyan tettekké lett, amelyek felemelték, vagy éppen a végpusztulástól mentették meg a nemzetet. Adynál talán senki sem látott mélyebbre a magyar sorskérdésekben, ebben az esetben azonban valószínűleg tévedett (A *magyar Pimodán* passzusára gondolok, miszerint „Nincs hit és teljességgel nincs hit itt Duna–Tisza táján, ahol általában mindig kevés volt”), mivel minden halálkanyarban megjelentek a kocsirudat utolsó pillanatban elrántók. Időnként persze a sírgödör aljára, netán még mélyebbre zuhantunk, ám nem volt olyan szakadék eleddig, amelyből a magyarság ki ne kapaszkodott volna. Létünk minden tragédiájával együtt sikertörténet, mert a történelem logikája szerint már rég nem kellene lennünk. És mégis itt vagyunk, ami hit, az önmagunkba, a magyarság jövőjébe vetett hit nélkül lehetetlen volna.

A pogány Árpádok, köztudomású, szakrális fejedelmek voltak, majd ez a szakralitás keresztény szentséggé vált. Egyetlen középkori uralkodócsalád sem adott annyi szentet az egyháznak, mint az Árpád-ház. Az Emese álma-mítosz – miként Hoppál Mihálytól tudjuk – összefüggésbe hozható az első sámán születésével, akit egy sasfejű anya, Isen mama szoptatott. Az elbeszélés – mondja sokat sejtetően a kitűnő folklorista – nem véletlenül emlékeztet bennünket Álmos fejedelem fogantatására, a sztyeppére, a népvándorlások útvonalára, az íjészítő népek hagyatékára. (A történet mellett a mítoszt megörökítő szobor szintén ismeretes.)

A mitikus Emesétől a Boldogasszonyon át Szűz Máriáig különös fény vonul végig transzcendens történetünkön, még különösebb, misztikus menedékek derengnek fel az őselegendától napjainkig, az elemi erővel újraéledt csíksomlyói búcsúig. Az egyházi falképekről ismert palástos vagy köpenyes Máriák általában az ítélkező Krisztussal szemben vannak korai templomainkban, az Utolsó ítélet Jézusának haragjától óvják a bűnös lelkeket. A széttárt köpeny alá történő befogadás a középkorban, jogi értelemben, az adaptáció gesztusa volt. Mikor ilyen freskó előtt állok, mindig felötlik bennem Szent István országfelajánlása, aki az egész nemzetet adoptáltatta a magyarok Nagyasszonyával. Látom a mohácsi síkon csatogó bíborszín Máriás-zászlót – a Napbaöltözött Asszonyt – Batthyány Ferenc mellett, amint vérteseivel nekizúdul a töröknek. Felbukkannak a Kárpátok bércein a Csíksomlyóba, Szűz Máriához tartó csángók. Megállnak a hajnali ragyogásban, leborulnak a kelő Nap előtt, imádkoznak, azután folytatják az időn keresztül évezredek útjukat. Feldereng Lancsics Bonifác testvér alakja a romos, elnéptelenedett pördömölki apátság tornyánál, Nagyboldogasszony napjának előestéjén, ahogy hátát a langyos kőnek veti a bágyadt fényben. Merengve, némán nézi a vöröslő, zombékos vidéket, amikor váratlanul, csöndes zsolozsmaként peregni kezdenek



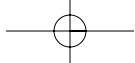
benne a szavak: Boldogasszony anyánk, Régi nagy patrónánk, Nagy ínségben lévén, Így szólít meg hazánk, Magyarországról, édes hazánkról, Ne feledkezzél el szegény magyarokról.

A történelem századonként szétszórta a magyarságot. Mária újra és újra maga köré gyűjtötte népét. Ebben az országban nemcsak a protestánsoknak, de még az ateistáknak is – mint e sorok írójának – hinniük kell Boldogasszony anyánkban.

Nem igaz, hogy a magyarság számára ismeretlen a nemzeti zarándoklat. Dobogókő, Pustaszer, a Szent Jobb, Máriacell, Csíksomlyó, Nagycenk, a Szent Korona, a 301-es parcella, újabban a kurultáj mind a zarándoklat célja, a nemzeti segerszemle egy-egy helyszíne. Távobabb, az aacheni dóm kupolája mellett, ahol Nagy Lajos király alapított kápolnát, ritkább, de mindig hallható a hazai szó. Mindezzel csak azt akarom jelezni, hogy akik enerváltak, ám folyamatosan nyekergettek nemrég, mert szerintük nem létezett nemzeti zarándoklat – mivel apáik múltunk eltörlésén munkálkodtak lankadatlan –, érezhetően tévedtek. A magyarság visszatalál múltjához, visszatalál önmagához. A nemzet szakrális zarándoklata elkezdődött. A közös nemzeti tudattalanban megvan az életbe vetett hit. Ez a hit mutatkozik meg – természetesen pszichológiai, nem teológiai értelemben – a mitikus Emesétől a misztikus Boldogasszonyon át Szűz Mária misztériumáig.

A pogány, majd katolikus hit után a végveszélyben a protestantizmus ad olyan erőt a magyarságnak, amelyre a reformkorban lesz majd ismét példa. Erdély fejlődései mellett a Nyugat-Dunántúl főúri családjai ennek a hitnek a segítségével őrzik meg a maradék hazát. A reformáció társadalomlélektani értelemben válasz a történelemre, egyben kiút nemcsak a középkor eredendő bűnéből, hanem a súlyos kollektív büntudatból is, miszerint Isten küldte ránk megtorlásul a mohamedánokat. A nemzeti tudat térképéről Debrecen és Erdély – a Bethlen Gáborhoz hasonló, „ahogy lehet” pragmatikus politikáját képviselő vezetők – mellől, mintha hiányozna a reformáció korának Nyugat- és Dél-Dunántúljára, holott rendkívüli egyéniségeket adott ez az időszak a magyarságnak a Batthyányak és a Nádasdyak köréből.

Mohács – a történelmünkre jellemző részleges apokalipszis – után, az említett családok kiemelkedő tagjait a világvégejelölések nem dermedt tétlenségre, sokkal inkább cselekvésre készítetik, mégpedig a hazaszeretet jegyében. Nádasdy Tamás fia, Ferenc, a későbbi törökverő Fekete Bég, a következőket írja 12 éves korában édesanyjának, Kanizsai Orsolyának: Minden az Úr kezében van... Szentül hiszem, hogy ha mi, mindenkitől elhagyott szegény magyarok Istennek megfeszített fiába helyeznők bizalmunkat, s az ő törvényei szerint élénk, az ellenünk egy úton jövő törököt, bármi kevesen legyünk is, hét úton visszazalasztanánk. Mindegyikünk ezer törököt szalaszthatna meg. Egy másik levélben, az immár húszéves nádorfi árkusai hasonlóképpen szólnak rokonához, Batthyány Boldizsárhoz: Kegyelmedet kérem, mint bízott uramat és atyámfiát, hogy kegyelmed is *cselekedje meg azt a hazáért, ami megmaradására lehet.* (Boldizsár megteszi – ez a rendkívüli, az utókor szeretetére egyik legméltóbb magyar főúr –, mohács után jó néhány évtizeddel, szövetségeseivel, nyílt csatában elsőként győzi le a törököt.)

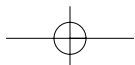


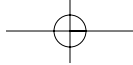
[ *Kérdez az idő* ]

Magyarországon a középkort követően, szinte századonként kellett a hont újra-alapítani. Nádasdy Tamás például nem csak sereget gyűjt a török ellen, tehetséges jobbágyokat tanítat, de lefordíttatja az Újtestamentumot, iskolát, nyomdát létesít – költőknek, a kor híreit hozó-vivő vándorénekeseknek nyújt menedéket –, mert tisztában van vele, az új hit erőtlén a nézeteit hirdető új intézmények, új emberek nélkül. A nádornak, ha ma élne, nem csupán könyvkiadója, megbízható médiagárdája, de saját rádió- és tévécsatornája, heti és napilapja, valamint internet-szolgáltatása volna. A reformációt számos lélektani, társadalmi, politikai ok egybeesése váltotta ki. Sikerét viszont a *személyes* hit megújulásának, az ebből fakadó áldozatvállalásnak köszönhetette. Az utódoknak van mit tanulniuk a reformáció korának protestánsaitól. A magyarságban ugyanis torz, fatális kép alakult, helyesebben alakított ki önmagáról: a tehetetlen, saját sorsát irányítani képtelen, önfeladó népé, népnyúzó nemesé, ami nem túlságosan vonzó sem a jövő horizontján megjelenő történelmi predesztinációként, sem lélektani távlatként, amolyan önmagát teljesítő jóslatként. A magyar reformáció története ennek az ellenkezőjét bizonyítja. Főhőseiben mély hit, hazaszeretet, *cselekvő* akarat egyesült.

A szakralitás kapcsán természetesen nem csupán a történelem láthatatlan szellemi áramlásról beszélek, hanem azokról a kivételes személyiségekről, akik alkalmanként szembeúsztak a kor fő sodrával. Az egyén szerepét néha bagatellizálja, másszor, mondjuk a marxisták estében, egyenesen kétségbe vonja a történetírást. Nehéz azonban a modern Magyarországot elképzelni olyan elementáris hit, olyan nekifeszülő akarat nélkül – amely a katolicizmus és nemzeti szakralitás mélyéből eredt –, mint Széchenyi Istváné. Széchenyi elképzelhetetlen Berzsenyi nélkül, Berzsenyi pedig a magyar köznemesség legjobbjaira jellemző tartás, valamint megújulási képesség nélkül. Talán meglepő, de igaz, az olyan törzsökös, ha úgy tetszik mélymagyarok, mint Berzsenyi, Széchenyi, Németh László gyökereiket az európai hagyomány antik rétegéig eresztették, a görög játékosáig, versenyszellemig. Berzsenyi Dániel Széchenyihez és Wesselényihez intézett levelében írja, hogy nem lehet többé a magyarság ideálja a régi Rákos (a hagyományos nemesi felfogás), inkább a mai angolok, valamint az ókori görögök felé kell tájékozódni. Ezen belül különösen a görögök irányába, mert míg az angoloknál a jó (ma nyilván pragmatizmust írna) dominál, addig a görögöknél a jót és szépet együtt találjuk. Széchenyi élete nagyszabású, heroikus verseny volt saját megvalósítandó eszményeivel, míg Németh László önmagával, ha kellett az egész világgal állt harcban a magyarságért. Élete végén keserűen felmerült benne: jelentősebb irodalmi ouvre-t hagyott volna hátra, ha nem sodorják el időről időre a sorskérdések. Tévedett, mert arra predesztináltatott, hogy a magyar minőségéből mentesen át a jobb időkre annyit, amennyit, amiképpen lehet. Reneszánsza nyilván nem várat magára sokáig.

A felsorolt magyarok nem voltak sem sámánok, sem táltosok, mindössze alakítói, őrzői a magyarságnak. Hit és meghasonlás számtalanszor együtt kopogtatott ajtajukon, művük azonban a szakrális szférába emelte őket, legalábbis a jobb napokon.



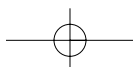


## HALLELUJA, SZUPERKECMEC

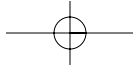
A lét szakrális dimenziójának realitása vitathatatlan, jóllehet lényege egzakt módon megfoghatatlan, mivel belső, személyes tapasztalatról van szó. Hogy ki, mit, miként él meg, az ugyancsak talányos. Néhány éve, egy keresztény szekta tagjainak nyilvános összejövetelén – ahová lelkesen invitáltak –, nem messze tőlem egy fiatal lány érthetetlen szóhablatyot adott elő. Kérdésemre, mi történik veled, a mellettem álló, szintén a gyülekezethez tartozó fiatal nő udvariasan, bár kissé szemrehányón azt válaszolta: nyelveken beszél. A szókása azonban nem emlékeztetett sem latin, sem germán, sem héber, sem másféle idiómára. Némi időbe telt, míg felfogtam, a Pál apostol által leírt módon gondolja a dolgot, miszerint, „a ki nyelveken szól, nem embernek szól, hanem az Istennek, mert senki sem érti, hanem lelkében beszél titkos dolgokat”. Elragadtatottan néztem az elragadtatottat, bár a végeredményt némileg lerontotta, hogy a spirituális magasságból egyszer csak karórájára pillantott, majd tökéletesen érthetően így szól: fél hat, mennünk kell az állomásra, indul a vonatunk. Ezt követően barátnőjével szélsébesen elviharzott a pályaudvar felé.

A szavak a szakralitás mibenlétét illetően nem túl sokat, valamennyit azonban segítenek. Akadnak szerzők, akik amellettt törnek lándzsát, hogy léteznek szakrális nyelvek, amelyek képesek kifejezni transzcendens tartalmakat, de ha szembesítjük kijelentéseiket a realitással, üres kézzel állunk a kísérletet követően. Hamvas például úgy gondolta, szakrális nyelv az ógörög, a szanszkrit, a latin és a héber; míg Heidegger szerint a metafizikai kérdések felvetésére a modern nyelvek közül a német jóval alkalmasabb, teszem azt, a franciánál. Talán így van, talán nem, annyi mindenképpen bizonyos, a szakrális élményt, azt a szokatlan, numinózus borzongást, amit Rudolf Otto jár körül a szent jelenségéről beszélve, mindig az érthető és érthetetlen határán tapasztaljuk meg. Innen adódnak a nyelvi problémák, mivel olyan szavakat kell használni a valóságon túli benyomások leírására, amelyek érvényessége éppen itt szűnik meg, legfeljebb utalni tudunk velük a kifejezhetetlenre. A szakrális élmény megszerzésére megvannak az ősi technikák a mantrázástól, a szóma (légyölő galóca) levének ivásától, a tűz lángjainál megszólaló táltosdob üteméig. Ez azonban megélt, nem a nyelv által megjelenített, netán a nyelv által inspirált élmény. Utóbbi mára kizárólag a költészet sajátja, azzal együtt, hogy a nyelvben megjelenő szakralitást szintén könnyebb átérezni, mint lényegét megragadni.

A dolog azonban mégsem teljesen reménytelen. A szakrális szövegek nem változnak, nem változhatnak, hiszen a vallási közösségek szentnek tekintik őket, miután kinyilatkoztatás útján születtek. Mozdulatlanul állnak a hömpölygő időben, akár a katedrálisok. Valóban azok: ég felé törő szókatedrálisok. Az élő nyelv folyamatosan módosul, kifejezések születtek, élnek, pusztulnak, vagy alapvető jelentésváltozáson esnek át, míg a szent iratok – hacsak az egyházak bele nem piszkálnak a közérthetőség kedvéért a textusba – őrzik ősi titkukat. Tulajdonképpen a köz-  
höz, a közérthetőséghez igazítás végzetes a számukra. Az érthetőség nem hagy







[ *Kérdez az idő* ]

helyet a mágiának, a hitnek, a misztérium átélésének. A világosság, a tökéletes fel-foghatóság számúzi a numinózitást. A pontosítás a lényeket, a szakrális *aurát* pusztítja el, ami ebben az esetben *fontosabb*, mint a szemantikai tartalom. Hatása mérhetetlen, noha jelenléte érzékelhető, mikor a szent szövegben dicsfény ragyog fel egy-egy szó körül, vagy olyan kénköves szagot áraszt, hogy a mondat többi szava, ha tehetné, elhúzódna mellőle.

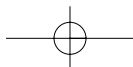
Érdeemes elolvasni a Károli Bibliából a Teremtés könyvének eredeti, majd modern, helyesbített változatait, hogy a példa ereje által érthetővé váljon, miről beszélek. A kifejezések jelentésének elhalványulásáról, alkalmanként összemosódásáról, az archaizmusok lélekmozdító erejéről van szó, amelyek fokozzák a transzcendens hatást. Károlinál a Nap és a Hold nem világítótestek, hanem világító *állatok*; a „Szaporodjatok és sokasodjatok” helyett, jó érzékkel, a költőibb „Gyümölcsözözetek” kifejezés mellett dönt; a „Bizony nem haltok meg”-gel szemben pedig, a Halotti beszédig visszanyúló, lényegesen megrendítőbb, egyszersmind fel-emelőbb „Nem haltok meg halálnak halálával” fordulattal él. A Huszita Biblia magyarítói a Hegyi beszéd (náluk: A nyolc – valójában tizenhét – boldogság) nyolcadik szakaszát, miszerint boldogok a tiszta szívűek, ekként adják vissza: „Bódogok tiszta jonhovok.” A jonh (szív, benső) fellelhető már az Ómagyar Mária siralom szókincsében.

A régi textusok nyelvi racionalizálása olyan tévedés, mintha a kereszténység dómjait átépítenék Bauhaus stílusban. Vessük össze János evangéliumának első sorát (Kezdetben vala az ige) egy korrekt változattal (Kezdetben volt a szó), akárha a Jáki templom kőkeretes szentélyablakát új, modern, szögletes műanyag ablakra cserélnék.

Az ősi, szakralitással feltöltődött szavakat szükségtelen egyértelmű, jellegtelen változatokra cserélni, hiszen különlegességüket, metafizikai tartalmukat éppen ritkaságukban, a köznapin túlmutató jelentésükben találjuk. Aurájukban, miként egy román vagy gótikus templom szentélyében, megtaláljuk a numinózus, az Abszolútum – magyarul: a Mindenható –, a kimondhatatlan jelenlétét. A mindennapiság, a világiság ennek éppen az ellenkezőjét sugározza, míg ritkaságuk növeli értéküket. Aki járt már épen fennmaradt gótikus lakóvár csillámló termeiben, tisztában van vele, amennyiben nagy számban találnánk ilyen építményeket, annyiban bizonyos fokig „konkurenciái” lennének a középkori templomokban tapasztalható – a szakrális tér által teremtett – lélekemelő élményeknek.

Hasonló a helyzet a nyelvi archaizmusokkal vagy klasszikus nyelvek szakralitásával. Az ógörög, héber, latin szavak eredetileg konkrét jelentései később spiritualizálódtak. Az idegen és jövevényszavaknak megvan az az előnyük az anyanyelvi kifejezésekkel szemben, hogy amennyiben addig meg nem nevezett, de átélt érzéseket, ismeretlen jelenségeket jelölünk velük, annyiban a köznapiság fölé emeljük őket, vagyis a mindennapi jelentés nem húzza földközébe a transzcendenst. Nagyjából ennyi a titka a szakrális nyelvnek.

Egy-egy szó jelentése több latens képzetet foglal magában, amelyek mindig az adott szövegben bomlanak ki, válnak láthatóvá, kapnak értelmet. A protestáns bib-



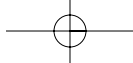
liafordítók elszántan birkóztak a magyar nyelv géniuszával – akár Jákob az angyallal –, küzdöttek a kifejezhetetlen kifejezéséért. Pesti Gábor azt írja: ahol a Szentírásban „valami nehéz ige volt”, annak értelmét széljegyzetként megadta kevés „beszéddel az könyv szélén”. Sylvester János Újtestamentumához hasonlóképpen záradékot csatolt „Az olyan ígékrül”, amelyek „nem a tulajdon” jegyzésükben, az az elsődleges szemantikai értelmükben, hanem metaforikusan értendők.

A probléma túlmutat a Biblia szó szerinti visszaadhatóságának nehézségein. A Huszita Biblia papjaitól kezdve a kódexek névtelenjein át Sylvesterig és Károli Gáspárig, a szükséges metanyelv kimunkálásán dolgoztak a fordítók. Néha esetlenül, azonban annál nagyobb elánnal. Újlaki Bálint és Pécsi Tamás érezhetően keresik az idegen fogalmakhoz, távoli fenoménekhez a hazai szavakat. Munkájuk tömör, monumentális, nyelvük erőteljes, noha nem hajlékony, inkább masszív, akár az ógörög Küklopsz-fal. Semmi fölösleg, centiméternyi rés sem mutatkozik rajta – a Huszita Bibliában alig találunk névelőt –, de sok minden kicsúszik a markukból. Maga a fordítás itt-ott dökög, ezt-azt félreértenek.

Sylvester János azonban már jól érzi az irányt. A modern nyelvészet sem fogalmaz másként, mint a hajdani igehirdető, mikor azt mondja, a szavak kiszabadulva elemi kötöttségükből, elvesztik tulajdonképpeni tartalmukat, következésképpen metaforikussá válnak. Sylvesterral szólva: a szó tartalma eltávozik a köznapitól a metanyelvi jelentés felé. Ekkor szemantikailag módosul, néha fogalmilag szűkül, tágul, netán önmaga ellentétévé válik, azaz „Nem tulajdon” jegyzésében vétetik. Ilyenkor nem könnyű megérteni, mivel a magyar szó új értelmet nyer. Sylvester például Belzebubot és Molochot bálványnak, az apostolt és az angyalt követnek, a templomot az Isten tisztességére rakott háznak fordítja. Máskor ellenben az idegen kifejezés honosodik meg, bár akad tökéletes megfelelője nálunk. Az „úgy legyen” sohasem szorítja ki az áment, ami máig záróköve az imádság szakrális ívének.

Az ihletett – stílszerűen: a Teremtő sugalmazta – pillanatokban pompás szavakat, mesteri fordulatokat találnak a prédikátorok. Az első bibliamagyarítások legsebb oldalain valami kora hajnali harmat csillan, metafizikai fény dereng, mintha a szöveg fölött tényleg az egek harmatoznának. A régiek világosan érezték – jóval a nyelvjáték szabályszerűségeinek megfogalmazása előtt –, hogy a szakrális közegben megváltozott jelentésben szerepelnek a szavak. Metaforikus beszéddel ugyan – Sylvester hangot ad ennek – „tele az Szentírás”, ám ezt a mi népünknek könnyű befogadnia, mert nem idegen a magyar nyelv szellemétől, kiváltképp a virágénekektől, „mellyekben csudálhatja minden níp az magyar népnek elméjének éles voltát az lelísben, mely nem egyéb, hanem a magyar poézis”.

Helyben volnánk. A magyar nyelv ősi, igéző erejét az irodalom, azon belül a költészet őrizte meg, nem vásári mutatványosok, XXI. századi táltosklapanciák, vagy médiaigricek. Az általam ismert újkori regösök – ritka kivétellel – alig haladják meg a csüggesztő közepszerűség mértékét. Nem szólal meg rigmusaikban a kollektív tudattalan, a mágikus nyelvi erő, nem jelennek meg bennük lázas, lidérces látomások, amelyeknek bizonyosan meg kellett lennie a régieknél, ami azzá



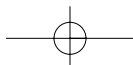
[ *Kérdez az idő* ]

tette őket, amik voltak: a közösség szószólóivá, a transzcendencia, a szellemvilág üzeneteinek közvetítőjévé.

Az egykor gazdag, a lét teljességét őrző pogány magyar hagyományt mindössze töredékekből, néprajzi párhuzamokból ismerjük. Történetek tudományos kísérletek a kereszténység előtti szellemi tartomány feltérképezésére, születtek komoly munkák ebben a tárgykörben – talán elég Vargyas Lajos és Demény István Pál tanulmányait említenem –, ám ezekből lehetetlen rekonstruálni a hajdani teljességet. A valódi, honfoglalás kori táltosok nyelvéről semmit sem tudunk. Későbből sem sokat. (A honfoglalók szertartásaik lényegét, az átváltozást nyilván sokkal inkább motorikusan, mintsem verbálisan éltek meg. Magyarán: a zene, a tánc, a révülés hatott rájuk, nem az ének szövege.) Kodolányi János megkísérelte történelmi regényeiben az Árpád-kor nyelvének művészi rekonstrukcióját, de tisztában volt vele: próbálkozásában a képzelet nagyobb helyet foglal el a valóságnál. Mindaz, ami a pogány korból továbbadódott, azt a magyar irodalomban, a költői nyelvben, a Mária siralomban, Balassiban, a Károli-bibliában, Berzsenyiben, Vörösmartyban találjuk máig. *A Zalán futása* erőteljesebben hatott a nemzeti megújulásra, mint a kincslátó táltosok nem egyszer zavaros múltidézése. (Egyébiránt Vörösmarty ugyancsak kivívta a reformkor „ezoterikus” magyarjainak ellenszenvét, mikor vén „tátosoknak” nevezte őket.) Az ősi magyar nyelvet Kazinczy és a Nyugatosok tették hajlékonyá, majd József Attilában és Weöres Sándorban lehetőségeinek csúcsára érve, a legelvontabb metafizikai tartalom kifejezésére is alkalmassá vált. A Sylvester említette metaforikus ív pedig napjainkig, Nagy Lászlóig, Juhász Ferencig, Csoóri Sándorig töretlen.

Metafizikáról volt ugyan szó, ami látszólag a filozófia illetékességi körébe tartozik, ám Magyarországon a gondolkodás eredményeit nem ott, hanem itt, a költészetben találjuk. Heidegger, mikor értesült róla, hogy magyarul a filozófia *gondolkodást* jelent, megjegyezte: néha egyetlen szóban bennfoglaltatik egy nép sorsa. A Kárpát-medencei magyar költészet a hét gyászmagyartól kezdve – akik végig-haknították az országot az augsburgi csata átdolgozott változatával –, Balassin, Zrínyin, Kölcseyn, Petőfin át máig a gondban fogant. Ennek a szakrális nyelvnek a szelleme felekezetek fölött áll. Károli, Pázmány és Ady hasonló (szenvedő igés) fordulatokat, nem egyszer azonos szavakat használ (a „vettetett”-től a „voltanak”-vagy a „jöttenek”-ig). Károli Gáspár és prédikátortársainak fordítása az egyetemes magyar irodalmi nyelv alapja a vízsolyi Biblia megjelenése óta.

A hagyomány kútja mérhetetlenül gazdag, telve van értékekkel. A médiakorban azonban már nemcsak a felszín, hanem a mély is szívesen fecseg. Ráadásul a beszélt nyelvet az irodalommal szemben a médiumok befolyásolják döntő módon. Mindössze egyetlen példa: a reklámszakemberek szívesen használják ki a szellemi petyhüdték neofiliára való hajlamát. Minden új szó, új akció, új szlogen enyhíti ezt az unalmat. A celeb kifejezés – sok társával együtt – ezért honosodott meg pillanatok alatt a köznyelvben, a közírásban, bár használóik rendszerint nincsenek tisztában jelentésével, az átlagember többnyire a sztár megfelelőjeként használja. (Az eredeti szót egyébiránt, megtaláljuk már *A* – Kosztolányi szerkesztette – *Pesti Hírlap Nyelvköreibén*, 1932-ben.)



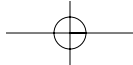
A médiakorban semminek nincs valódi értéke, semmi sem tartós. Állandó tűzi-játéokban élünk, petárdák villannak, majd tűnnek el a másodperc törtrésze alatt, a lényeg végérvényesen elenyészik a világnagy szemfényvesztésben. Minden a felejtésre épül. Politikai pártot lehet gründolni a nemzeti ezoterizmusra, bulvár-történelemre meg jó adag hőbörgésre. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy ezt, a nemzeti érzést eleddig elhanyagolta a jobboldal mérvadó személyiségeinek többsége, mert kényszeredetten ugyan, de maroknyi liberálisnak bokáztak. Azt a kordont, amely a magyarságot elválasztotta identitásától, sem a keresztény, sem a konzervatív politikusok nem merték elbontani.

A „nyelveken” beszélő nővel az első rácsodálkozás után, nem volt gondom. Egy régi olasz film groteszk jelenetére emlékeztetett, ahol az ateista haldokló, emlékeim szerint, ekként gyónt az elképedt papnak: ajtó-ablak-szuperkecmece. Mély megértéssel, mondhatni elégedetten hallgattam a szóhablatyot, a szakralitás rendkívüli megnyilvánulását, mert a demokráciában tagadhatatlanul az a szép, hogy mindenki a maga módján lehet bármi. Nem kötelező, miként nemrég a szocializmusban, a kollektív idiotizmus mímelése. Azt ellenben elgondolkodtatónak találtam, mikor választások előtt, kopogtatócédulát gyűjtve, ismét más nyelven szólalt meg számos hittársával egyetemben az ifjú hölgy. Nos, az ideológiák alkonyának korában nem pártot, hanem vallási gyülekezeteket szerveznek a hatalomra ártatlanul pislogók. Tudják: a szakralitás hívó szóként sokak számára hitelesebb a választási szlogennél, noha az Abszolútum helyett a politika mindenhatóságában hisznek, bár derűsen, vidáman hirdetik az ellenkezőjét.

Halleluja!

#### SZENT ÉS SZAKRÁLIS

A szakrális, a szakralitás divatszóvá lett. Sokan beszélnek róla, kevesen ismerik mi-benlétét. A szakralitást valaha megélték, többnyire egy felsőbbrendű hatalom iránymutatásaként, amely kirajzolta a halandó számára a lét örök mintázatát. Köznapok és ünnepek rendjét, születést, életutat, halált. Összeköttetésben voltak vele, míg ma legtöbbször csak szeretnének ezzel a transzcendens – vagy belső pszichés – energiával kapcsolatba kerülni. Napjaink Európájában tömegek várják szájtátva a csodát – nyári napfordulókör seregesen a Stonehenge körül, halottak napján New Grange-ben vagy a Himalájáig zarándokolva, valamelyik divatos guru lábánál, netán itthon, egy alkalmi sámánfát körbetáncolva –, jóllehet a csodák ideje lejárt. A kegyelemi állapot nem provokálható. A lélek bezárult, csak kivételes pillanatokban, hiteles egyéneknél nyílik meg a szent erőter felé. Az a dimenzió, amelyben egykor a szakrális világ létezett, nincs többé. Reklámok imamalmainak megállíthatatlan pörgése tölti be a teret és az időt, lassan a teljes emberi univerzumot, nincs menekvés előlük. A minőség forradalma helyett a mennyiség forradalma következett be: a modernebb, a folyton több, folyton jobb illúziójának jegyében. Látszólag minden tökéletesebb – meg természetesen drágábban eladható – lett, csak az ember silányul folyamatosan. A világválság azonban agresszív kérdője-



## [ Kérdez az idő ]

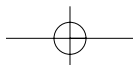
let tett a fenntartható fejlődésről, a feltartóztathatatlan haladásról szóló mondatok mögé. Ismét polgárjogot nyert, mégpedig a túlajtott racionalitás ellenpontjaként a sejtés, a misztikum, a szakralitás.

A szakralitás irányába történő gravitálás ösztönös válasz a kollektív lelki válságra. Talán tudattalan kísérlet a technikai civilizáció okozta vákuum betöltésére, habár gyakran a ránk telepedett dolgokkal szembeni, azaz mi magunk tehetetlenségi erejéből fakadó felelet. Az ősi, pogány magyar múlt feltámasztása viszont olyan kísérlet, mintha Ámon Rét, Zeust vagy Jupitert akarnánk ismét felszentelt trónra ültetni. A lélek órája másutt áll, hiába állítjuk vissza a mutatóját. Erőlködhetnénk a régiek templomában, próbálkozhatnánk bármiféle mágiával, valódi csoda volna, ha sikerülne megidéznünk az antik isteneket.

Nehéz egyértelműen felelni rá, hogy a szakrális múlt felé fordulás a nemzeti önbizalomból vagy éppen ellenkezőleg, a jelen kisebbségi érzéséből táplálkozik-e. A magyar közoktatás kitarító munkája folytán – az elmúlt több mint fél században – sikerült vállalhatatlanná tenni a magyar történelem nagy részét. Valószínűleg innen fakad sokakban a tudomány iránti ellenszenv, amelynek okszerű következménye a délibábos elméletek népszerűsége, amennyiben azok kielégítik a kollektív érzelmi elvárásokat. A két szélsőség jól kivehető: egyik szerint a pogány múltba vágyók potenciális nyilasok, a másik felfogás szerint újfent mi leszünk a bokréta Isten kalapján (ha ugyan már nem azok vagyunk), csak verekedjük vissza magunkat az etelközi értékekig néhány táltos vezetésével.

A táltosok, különféle látnokok, gyógyítók tömeges megjelenése látszólag a mindig meglevő misztikus, póriasabban babonás igényt elégíti ki. Látszólag, mert a képlet ennél bonyolultabb. A magyar nép ugyanis, minden ellenkező híreszteléssel szemben, inkább realista, mintsem ködevő. Tudjuk: erősebben bízott saját kiválasztottjaiban a természetfölötti erőknél. Egyértelműen erre következtethetünk Dömötör Tekla szavaiból, aki azt mondja: az írásos emlékek jóval többet beszélnek a bűbájosok, látók, nézők, jósök és „más tudományosok mágikus akcióiról, mint a mitikus démoni lényekbe vetett hitről, melyek szerepe hazánkban aránylag korlátozott” volt. Röviden: a magyarság körében fontosabb szerepet játszottak a fiktív lényeknél a különleges tudással, valódi erővel felruházott emberek. Az ősmagyar vallási panteon szintén erre utal. Rendezettebb, teszem azt, a szlávokénál, világosan látszanak az erővonalak, a felső hatalmak, hiányzik a számos kisistenség. Amennyiben a vallás a valódi élet ideologikus tükröképe, annyiban a pogány magyar társadalom centralizált, fejlett, egy irányba feszülő akarat volt. Nem véletlenül rettegte a magyar lovasokat Európa.

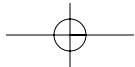
Mindezzel együtt meglepően nagy ma a szélhámosok száma. Az ősmagyar kultúrával, szakrális hagyománnyal foglalkozók közül a lovas íjász Kassai Lajost (elég elolvasni könyvét), Bíró András Zsoltot, valamint néhány kisebb csoportosulást leszámítva, nem sokan akadnak, akik lélekben valóban eljutottak pogány eleink hitese világáig. Többnyire a tudás – értve ezen a valódi történelmi műveltséget – hiányzik hozzá. Megismétlem: a megélés, a hit fontos, sőt elengedhetetlen, de csak akkor, ha az *nem a tudás helyén* áll. Előbb meg kellene ismerni tüzetesen eleink szokásait, műveltségét, hiedelmeit, azután újjáéleszteni mindezt.



Ez ma már nem lehetetlen, miután számos régész, antropológus, genetikus, történész, néprajzos munkája rendelkezésre áll László Gyulától, Révész Lászlótól, Fóthi Edittől Kustár Ágnesig, Hoppál Mihálytól Demény István Pálig. Látva, olvasva azonban az ezoterikus, illetve féltudományos kiadványokat, az a benyomása az embernek – nekem mindenképpen –, hogy néhány eredeti ötletből, még több délibábos elméletből, valamint tudományellenes protestteóriából olyan ideológiai turmix készült, amelyben arányaiban több a tehénlepény anyaga, mint a dobostortáé. A külsőségek, a jurták, nyilak, táltosdobok, lovasbemutatók a szakrális múlt feltámasztásához nem elegendők. Megvan ezeknek természetesen a helyük, létjogosultságuk, szívem szerint minden felnövekvő nemzedéket a kurultájon látnék, de nem tévesztendő össze a szakralitással, mert díszletek, jelmezek, játékok mindössze, természetesen a játék komolyságával együtt.

A mítosz erejét, mint mondják, forrásának numinóztatása adja: a szellemek nyilvánkozatták, a táltosok tanították, őseink hitték. A szakralitás az értékeket a transzcendensben – a pogány univerzumban az istenek tekintélyében, míg a kereszténység esetében az Abszolútumban – alapozza meg. Az ősmagyar ezotéria, mint korunk bármelyik ezoterikus mozgalma, valószínűleg pszeudovallás. Ez nem baj, amennyiben értékeket hoz létre, ideértve az identitás megújítását. Kolakowski szerint az epikureusok óta sejtjük, hogy a mítoszoknak nem a megismerő, hanem az érzelmi szerepe fontosabb, mert választ adnak a logika által megválaszolatlan létkérdésekre. C. G. Jung ennél még messzebbre megy, mikor azt állítja: a vallások és mitológiák tulajdonképpen pszichoterapeutikus rendszerekként foghatók fel. A társadalmak ösztönösen kimunkált, öngyógyító mechanizmusai.

Az információ uralmának totálissá válása ellenben egy egészen másfajta abszolút szellem megvalósulása, amely eltörli a hagyományos szakrális örökséget, helyette azonban képtelen bármi önmagán túlmutató értéket nyújtani. Tudás helyett értesültséget, valódi műveltség helyett felszínes, ám roppant agresszív szellemi diktatúrát hoz (természetesen a tolerancia jelszava mögött lapulva), a lét végső kérdései előtt bambán, szótlánul áll, ha netán megszólal, idétlenséget mond. Az igazi szakralitás viszont mindenkor teremtető. Hit. A hitből – a transzcendensben és önmagunkban való szétválaszthatatlan hitből – eredő energia. A transzcendens nem szükségképpen metafizikai távolságot, sokkal inkább az ember, kivételes alkalmanként a közösség önmagát meghaladni tudó képességét jelenti. Egy-egy kiemelkedő korszakban nemzeti erőforrás. Ilyen lehetett, amint esett róla szó, a honfoglalók, majd az Árpád-házi szentkirályok, a protestáns reformátorok, azután a reformkor hite. A szakralitás jelenléte viszont utólag csak művekben tapintható ki, itt érezhető megvalósulásuk, nem a hókuszpókuszban, körbejárt sámánfában, bolondgombaevésben. Mű lehet ebben az esetben a politikai cselekvés is, nem pusztán festmények, zeneművek vagy versek sora. Széchenyi szelleme, ha jobban tetszik a modell, Adyától Németh Lászlóig sokak számára szolgált útmutatóul. A cselekvési minták rögzülnek, majd rejtelmes utakon öröklődnek. Konrad Lorenz felfigyelt rá, hogy egy kultúra létrejöttében bizonyos tradícióvá lett, azaz genetikailag nem rögzített viselkedési normák változatlan továbbadása nagyon hasonló szerepet ját-



[ *Kérdez az idő* ]

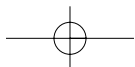
szik, mint a genetikai információk öröklődése a filogenezis során. Ezeket a kulturális elemeket nevezi később Dawkins nyomán mémeknek a tudomány, amelyek elsősorban utánpótlással adódnak tovább.

Hasonlóképpen hagyományozódik bizonyos tárgyak tisztelete, jóllehet, Magyarországon például a politikai hatalom ki akarta törölni létüket a közösség tudatából. Ennek ellenére ismét szakrális szimbólummá vált a Szent Jobb és a Szent Korona, amelyek – nevük jelzi – eleve vallásos tisztelet tárgyai voltak, ám most átlépve a katolicizmus spirituális határát, a nemzeti szakralitás jelképeivé váltak. Nem árt azonban, ha tudjuk: a szakralitás mindkét nemzeti erejére esetén abból ered, hogy hiszünk bennük. Szakralitásuk addig él, ameddig a kollektív hit táplálja azt. Az élő (szakrális) hagyomány nem egyéb, mint az öntudat, a közösség esetében a nemzeti tudat *ébersége*. Mikor ez az éberség a látszatokba, a káprázat világába menekül, akkor az instant magyarok bármilyen ideológiai lötytyben feloldódnak, amennyiben biztosítják őket, hogy a gyanús turmixban találnak nemzeti öntudatnövelő szereket.

ÜRES TÁLTÓSSÍROK

A sámánokat – ebben az esetben az őskori varázslókat – komolynak tartott művek az értelmiségiek elődeinek tekintik. Az egykori ideológiai valóságot, a mitikus tudást, még a Hokheimerhez és Adornóhoz hasonló dogmatikusok is – akik a világ varázs alóli felszabadítását az animizmus kiirtásától várták – afféle prehisztorikus felvilágosodásként értelmezték. Nem sok maradna egyébiránt a világból, ha sikerülne kipusztítani belőle az animizmust. Megölnék a lelkét, mindazt, amit közhelyszerűen szépségnek, sejtelemnek, titoknak mondunk. (A végeredmény, Nagy Lászlóval szólva: kezében a rózsza lefejezve...)

A felvilágosodás, a fejlődés gondolata, még inkább folyamata ellentmondásosan valósult meg. Nem véletlenül alakult ki csömör sokakban a XX–XXI. század technikai civilizációjával, illetve annak újabb megjelenési formájával, a lét virtuális dimenziójával szemben, ahol a jelek, a kódok, a hatalmi praktikák már láthatatlanok, ahol a szabadság kérdése a hagyományos formában többé fel sem vethető. A technika az ember teremtménye ugyan, ám mára önállósodott, kényszerpályára vitt bennünket, bizonyos fokig megszüntetve a jövő nyitottságát, véget vetve a szabadság illúziójának. Valószínűleg a világ elgépiesedésének, az értelmiség hitelvesztésének, a fenntartható fejlődés, a kiszámíthatónak hirdetett jövő csődjének, a napjaink tapasztalható gazdasági, szellemi válságának jelentős szerepe van abban, hogy felértékelődött a mitikus-archaikus tudás iránti igény. A helyzetet tovább bonyolítja, miként John Maynard és Szathmáry Örs rávilágít, hogy a médiumok ellenőrzésében a társadalom szegényebb csoportjai nem kapnak szerepet. Ez az egyik oka az újratermelő lelki szegénységnek. Tudjuk: övük a tévécsatornák mennyeinek országa, ők a fogyasztói annak az új mitológiának, amelynél ócskább előállítására már komoly szaktudást igényelne. A mindent uniformizáló multikultúra agresszív terjeszkedésére azonban csattanós választ adtak az ősi múlt felé tájékozódó, önma-



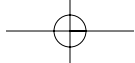
gukat megszervező csoportok, bár az autentikus hagyományélesztők mellett lehangoló a sarlatánok látványa.

A magyar táltosokról, a sámánok megfelelőiről, meglehetősen keveset tudunk. Az időben hátrálva azt látjuk, hogy az első sámánok a hagyományok teremtetői, illetőleg őrzői voltak. A tudás, az iméntik szerint természetesen a mitikus, majd máig a spirituális tudás letéteményesei. Kapcsolatban álltak mindazzal, amit koronként ugyan eltérő jelentéssel, de általában a szellem kifejezéssel szoktunk jelölni. A szellem szó létjogosultságával sokat nyűglődött ugyan a közelmúlt filozófiája Heideggertől Derridáig, hol negligálva, hol rehabilitálva a fogalmat, ám tagadhatatlan: a prehisztórikus idők sámánjától az antik, majd keresztény papon át a modernizmus intellektueljéig minden értelmiségi valaminek a szellemével állt szoros, néha transzcendens viszonyban. Táplálkozhatott ez a kapcsolat a mítoszból, a valásból ugyanúgy, mint az utópiából, azaz a jövő mítoszából. (Ebből a szempontból az utópia nem egyéb, mint a technokratának, az új látnoknak – ki állítólag tudatos jövőbe lát – a modernista hite a szükségszerűségben.) A lényeg minden korszakban azonos: felsőbb hatalmak képviselőjeként, illetve azok közvetítőjeként jelenik meg a kiválasztott réteg. Innen eredt az értelmiség ideológiai legitimitása, ezt nevezem most az egyszerűség kedvéért szellemnek.

A szellemi hatalom önállósága mindenkor korlátok között maradt, talán a papkirályoktól – valamint némi megszorítással –, a totalizmus diktátoraitól eltekintve. A magyarságnál már a honfoglalás előtt felfedezhetjük a spirituális, valamint – mai szóval – politikai hatalom viszonylagos elkülönülését a kündü, illetve gyula méltóságában. Később a keresztény modellt vette át népünk, ahol nem állt ugyan szemben egymással a világi és egyházi szuverenitás, mégis azt mondhatjuk, a kereszténység, a Biblia állandó újraértelmezése eszmei ellensúlya lett a totális hatalom kiépülésének. (Bibó István például ebben látja az európai társadalomfejlődés dinamikáját.)

Maga a sámán szó tunguz eredetű. A „sa” annyit tesz: tudni, a sámán tehát az, aki tud, a tudó, a tudós. Az ősi magyar szókincsből hiányzik a kifejezés, nálunk nyilván a táltosok a sámánok, noha az azonosítás bizonyos problémákat felvet. A táltos szó eredetét a magyar ősvallást kutató régész, Fodor István például az ugor korra, a Kr. előtti II. évezredre teszi, míg a néprajztudós Hoppál Mihály – más nyelvészeti álláspontot követve – ótöröknek gondolja. A népmesékben nem emberre, hanem lóra vonatkozik a kifejezés, ezzel szemben a néphagyományban a legutóbbi időkig emberekre használták. A pogány magyar táltosokról hiteles feljegyzés alig maradt, táltossírt a régészet máig nem talált. Révész László évekkel ezelőtt felvetette egy honfoglalás kori sír kapcsán, hogy a benne talált madárlábat utánzó csizmaveretek az ázsiai sámáncsizmákkal rokonok, azaz táltossírra utalhatnak, ám mára úgy véli: nincs olyan hitelt érdemlő leletünk, amely a táltos nyughelyét bizonyítaná. A magyar régészet – mondja – 170 év alatt nem tárt föl táltossírt, aminek több oka lehet. Talán ugyanúgy temették őket, mint a többieket; netán más módon vettek tőlük búcsút, nem az általános temetkezési szokások szerint; vagy a régészek eleddig nem bukkantak táltosokra a temetőkben. Fodor Ist-





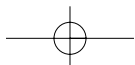
[ *Kérdez az idő* ]

ván ellenben néprajzi párhuzamok alapján úgy véli, mivel a magyar táltosok szabadlelke (az isz) láng alakjában jelent meg, összefüggés lehet a pogány temetői rendjébe illeszkedő, némi túlvilági útravalóval ellátott üres sírok, valamint a szülőföldre visszaszálló, a szállásterületől messzire meghalt szabadlelkek között. Az üres sírokat azonban nem nevezi táltossíroknak. Fodor néhány sírmellékletet – madárfejen végződő botot – viszont táltoseszköznek tart.

A táltosok – általában a sámánok –, miként már említettem, egyik társadalmi szerepe a hagyományok, tulajdonképpen az önazonosság őrzése volt. A kérdés magától adódik: a XXI. század őrző-táltosai (létezik ilyen megnevezés) tisztában vannak-e a hajdani tradícióval, szokásokkal, vagy azok valami zavaros, elképzelt, sosem volt hitregéjét vigyázzák, netán a valóban létezett mítosz alig-alig felismerhetővé torzult változatát őrzik. A pogány magyar múlttól, annak rekonstruálható részéről korunk ezoterikusai, jóllehet tudományellenesek, mégis a tudományból csipegetik adataikat. A tudományos eredményeket, pontosabban részeredményeket rendezik önkényesen újra, állítják sokszor zagyva kontextusba. Széles körű hatásuk egyik titka a hit, amely ezúttal kétarcú. Az új hittérítők azokhoz beszélnek, akik érzelmeikkel közelítenek a tudáshoz, akik hinni akarnak. Lelkük mélyén, amolyan nemzeti optimaták, fülüknek kedves a hősi múlttól, szakrális jövőről zengő dallam. Ráadásul a varázslás, a mágia, a dobszó nem követel olyan erőfeszítést, mint a múlt valódi megismerése, a szisztematikus tudás megszerzése. Magyarán újfent a műveltségről, helyesebben a félműveltségről van szó. A hívő számára elég a hit, hogy eleivel együtt magas kultúrájú, kivételes, ne mondjam, kiválasztott néphez tartozik. Mi több, nem pusztán utód, hanem a régiék inkarnációja – találtam ilyet a világhálón –: élt már biz’ a hun Attila korában. Az ezotéria, ebben a közegben természetesen a marketing légyfogó papírja: az időben gond nélkül vándorló lelkeknek misztikus kurzusokat hirdetnek, jó pénzért... Néhány szál gyertya, világfa, dob, sok hókuszpókusz – és hipp-hopp, máris a catalaunumi csatában vagyunk egy nagyfejű hun ló hátán.

Az ezoterikus mozgalmak szószólói lángoló lélekkel, többnyire egzakt igénnyel hirdetik tanaikat. Hatásuk megingathatatlanágukból, hitelességük szakrális meggyőződésük ered, miközben alkalmanként falrengető ostobaságokat állítanak. Elég megnézni a *Csillagösvényen* című produkció egy-két részét, láthatjuk, hogyan kerül egy tényérra a laikus számára felismerhetetlenül a mazsola és a kecskebogyó. A nemzeti ősideológia áruvá vált, veszik, adják, terjesztik, nem egyszer politikai, hatalmi célok elérése érdekében. Az elvek, eszmék gyakran nem önmagukért vannak jelen, hanem taktikai elemek mindössze. A recept primitív, habár hatásos: amennyiben az internacionalista, globalista szólások kiüresedtek, képviselőik lejáratódtak, indíts ősnemzeti mozgalmat, majd szervezz belőle pártot. Másrészt a spirituális üzletből származó haszon sem elhanyagolható: ha tényleg gyorsan milliomos akarsz lenni, mondta a scientológus Hubbard, alapíts egyházat. Az instant magyarokra mindig számíthatsz.

Elgondolkodtató mindezzel kapcsolatban a másik oldal, a hazai „szabadelvűek” szereplése a legutóbbi választáson. Tagadhatatlan tény: látszólagos bukásuk ellené-



re ismét talpra estek. Elég volt három tiltakozó szó a politikai másságáról, hogy – a pofátlan elődökhöz képest egyelőre illemtudóan beszélő – liberálisok átprofilozzák magukat, majd ismét bejussanak az ország házába. Bizonyos fokú tisztánlátásra ezért mindenképpen szükségünk van, nehogy zöld vagy ősmagyar jelmezben, pogány díszletek között sikerüljön a magyarságot önmaga ellen megszervezni. Az instant magyar ugyanis változatlan évszázadok óta. Elég néhány gesztus Sissi királynétól, Ferenc Jósikától, Kádár vagy Gönz apánktól, pár szép szó dicső eleinkről, máris feloldódik a múltban, feledve a száználmas a jelent, feladva jövőt. Ráadásul vannak kollektív hagyományaink, amelyeket a cselekvéssel szemben a mitikus hit éltetett. Ilyen a betyárromantika, a jó betyár, aki megfizet helyettünk. A posztmodern kor mítosza a jó bankrabló, aki nyilván értünk rabol...

Álmélkodni való akad bőven. Nem régen halottam egy ügybuzgó antikváriustól – miután jó üzletet szimatolva ősmagyar-ezoterikus tematikára váltott –, hogy neki nem kell olvasnia, mert mindent tud, ami a könyvekben megjelenik, előadásokon elhangzik. Akkor azt gondoltam, az ilyen bámulatos, mélyreható műveletlenség egyedi jelenség. A szakrális stupiditás, a misztikus „őstudás” birtoklása azonban tömegmértetűvé vált. Seregestül jelennek meg az ezoterikus „kultúra” hívei, akiknél a tudást az okkult zagyalék áhítatos tisztelete, az érthetetlen – többnyire értelmetlen – transzcendens átélése jelenti, mintha valamiféle ősmagyar hitgyülekezet körvonalazódna, amelynek tagjai a beavatottak fensőbbségével utasítják el csaknem kétszáz év régészeti, illetve több száz év történettudományi eredményeit. Revíziójukban nem pusztán a tudomány ideológiai kalodából való kiszabadításról, a tudás folyamatos önkorrekciójáról van szó, ami helyenként jogos volna, hanem a vágy ecsetével festett múlt hamis freskójáról. Ezt bámulják mélán, önfeledten, elragadtatottan.

Vágy és valóság, tudás és hit nem ellentétek, sőt többnyire feltételezik egymást. Az arányokra kell ügyelni. Hiba lenne a mítoszt valóságnak gondolni vagy akként megélni. A Szent Korona szakrális ereje például, miként mondtam, nem önmagában a tárgyban, hanem a benne való hitben rejlik, amely soha nem tapasztalt energiákat szabadíthat fel, amennyiben valódi, nem vakbuzgó áhítat csupán, amely abban bíz, hogy mintegy önműködően, maga a jelvény úrrá lesz minden nehézségen.

A könyvtárterem olvasójában különös szellem volt jelen, a kifogástalan öltönyben, fehér Armani-ingben fellépő táltosnak köszönhetően. Az előadás végére azonban kiderült, tulajdonképpen nem táltos, ámbár hívei jó része annak, illetve sámánnak véli. Az ősi szellemvilággal viszont kapcsolatot tart: szellemsebésznek nevezte magát a szakrális hakni során. Nadrágja szélén, az övbujtatóban mindenestre sárgaréz varázsvessző lógott. Nem a szokványos, csaknem derékszögbe hajlított fajtából, hanem annál komplikáltabb, kacskaringósabb. Gondolom, a beavatottság átlagosnál magasabb fokát jelző. Beszélte gyógyítási eredményeiről, röpködtek a bennfentes, ezoterikus kifejezések a fénysebészettől az auráig, az arra rátelepedő gonosz erőkhöz, az embert megnyomó szellemek alvilágba küldéséig, majd áttért a magyarság őstörténetére, az őshazára, a Szíriusz csillagra. Egyszerre

[ *Kérdez az idő* ]

éreztem szájalmasnak és bosszantónak. A páratlanul kusza, a valóságot nyomokban sem tartalmazó eszme-futtatás közben határozottam el, készítetek egy beszélgetéssorozatot népünk származásáról, mitológiájáról, antropológiájáról, valódi értékeiről a tudomány és a magyarság iránt egyaránt elkötelezett, szakmailag magasan képzett tudósokkal. Béres Judit genetikussal, Kustár Ágnessel, „Bene vitéz”-zel, Janus Pannonius arcmásának újraalkotójával (előbbi sírjából előkerült griffes-indás övveretek váltak a kettős honfoglalás-elmélet egyik sarkkövévé László Gyulánál). Fóthi Erzsébet antropológussal, az avarok, honfoglaló magyarok, bolgár-törökök kitűnő ismerőjével; Hoppál Mihállyal – immár egy tuvai sámán fogadott fiával –, Révész Lászlóval, a pompás karosi temető feltárójával, a honfoglalást lezáró pozsonyi csata vezetőjének „személyes” ismerőjével.

Olyanokkal, akik nem üres sírokba várják vissza eleink szellemét, a táltosok szabad lelkét, mert tudják, a hajdan volt valóság nemcsak értékesebb, de mérhetetlenül gazdagabb is az ezoterikus ábrándoknál.



*Rész a végtelen időből*